

Наставно-научно веће Факултета политичких наука Универзитета у Београду, на седници одржаној 05.07.2018. године, на предлог Политиколошког одељења, формирало је Комисију за преглед и оцену докторске дисертације „Позиционирање странака у Србији у контексту теорије рационалног избора“, кандидата Николе Младеновића, у саставу проф. др Слободан Антонић, редовни професор Филозофског факултета Универзитета у Београду, проф. др Небојша Владисављевић, ванредни професор Факултета политичких наука Универзитета у Београду, проф. др Душан Павловић, ванредни професор Факултета политичких наука Универзитета у Београду. Комисија је прегледала докторску дисертацију и подноси

ИЗВЕШТАЈ

О УРАЂЕНОЈ ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ

1. Основни подаци о кандидату и дисертацији

О кандидату. Докторанд Никола Младеновић је рођен 2. септембра 1981. године у Нишу. У Нишу је завршио основну школу и гимназију. Факултет политичких наука у Београду је завршио 2009. године са просечном оценом 9,57. Одбранио је дипломски рад са темом „Ефекти страних директних инвестиција на земље домаћине“, под менторством проф. др Светлане Адамовић, чиме је стекао звање дипломираног политиколога. Звање дипломирани политиколог–мастер је стекао 2011. године, такође на Факултету политичких наука, са просечном оценом у току студија 10. Похађао је смер Политичка теорија, политичка социологија и институције и одбранио је завршни рад под менторством проф. др Јована Теокаревића, са називом „Упоредна анализа транзиције: Случајеви Србије и Хрватске“. Докторске судије је уписао на Факултету политичких наука – смер Студије политикологије – у фебруару 2011. године. Кандидат је положио све испите, постигавши просечну оцену 10. Кандидат говори течно енглески језик (TOEFL IBT 111/120). У досадашњем току студија кандидат је учествовао у раду International Association for Political Science Students (IAPSS), у оквиру којег је био учесник и један од организатора конференција и летње школе. Стажирао је у Народној скупштини Републике Србије у организацији ОЕБС мисије, о Одбору за рад, борацка и социјална питања. Похађао је Главни програм Београдске

отворене школе. Радио је на пројекту Сталне конференције градова и општина. Стажирао је у Службеном гласнику, где се бавио односом са јавношћу и маркетингом.

Кандидат је до сада објавио следеће научне радове:

- Младеновић, Никола. 2015. „Позиционирање странака у Србији у светлу просторног приступа политици.“ *Српска политичка мисао*. (посебно издање): стр. 121–42, ISSN 0354-5989, УДК 929(497.11):303.725, **M24**;
- Младеновић, Никола. 2014. „Српска косовска политика: Модел игре и мешовите стратегије.“ *Годишњак Факултета политичких наука 2014*. VIII(12), стр. 41–58, ISSN 1820-6700, УДК 327.7/.8:323]:342.25(497.115), **M51**;
- Младеновић, Никола. 2013. „Странке као униформни актери: Одбрана из перспективе теорије рационалног избора.“ *Политичке перспективе* 9(3), стр. 29–40, ISSN 2217-561X, УДК 329:323, **M53**;
- Младеновић, Никола. 2013. „Улога религије у програмима политичких партија у Србији.“ *Политичка ревија*. 35(1), стр. 233–54, ISSN 1452-1741, УДК 329(497.11):322, **M51**.

Објављени радови показују интересовање кандидата за област теорије рационалног избора у политичкој науци, као и њену примену на изучавање политичких странака. Ово је тематски оквир од значаја за докторску дисертацију. С обзиром на мањак анализа политике са становишта ове теорије, дисертација може да унапреди разумевање мотивације политичких странака да бирају политике које ће заступати или да мењају позиције.

О дисертацији. Одлуком Универзитета у Београду, Веће научних области правно-економских наука од 24.05.2016. године, дата је сагласност на израду дисертације под називом „Позиционирање странака у Србији у контексту теорије рационалног избора“, кандидата Никола Младеновића.

Дисертација је у погледу форме и садржаја у складу са стандардима успостављеним у Правилнику о докторским студијама на Универзитету у Београду од 24.05.2016. године. Дисертација је писана у А4 формату, фонтом *Times New Roman*, у величини 12 типографских тачака. Маргине су 30мм, а проред је подешен на 1,5 ред. Насловна

страна је написана у Arial фонту, у складу са захтеваним стандардима. Дисертација садржи захтеване елементе, у које спадају насловна страна на српском језику, затим насловна страна на енглеском језику, страницу са информацијама о ментору и члановима комисије за одбрану дисертације, изјаве захвалности, странице са подацима о дисертацији на српском и енглеском језику, садржај, текст тезе са поглављима, списак литературе, биографију кандидата, изјаву о ауторству, изјаву о истоветности штампане и електронске верзије, те изјаву о коришћењу. Дисертација садржи 411 страна, од којих су 63 посвећене навођењу библиографских јединица које су поменуте у тексту дисертације. Библиографија дисертације укључује научне монографије, чланке из научних журнала, легалне документе, документе организација и медијске изворе у видео и интернет формату.

Дисертација је сходно Правилнику о академској честитости ФПН и Одлуци Наставно-научног већа ФПН од 18. 06.2014. године проверена у програму ЕФОРУС (*EPHORUS*). О овоме је начињен Извештај о ауторству дисертације дана 26.04.2018. године. Утврђено је да дисертација садржи 2%, односно 2.444 речи које се поклапају са другим изворима.

2. Предмет и циљ дисертације

Главни проблем који дисертација обрађује јесте да ли се помоћу теорије рационалног избора могу објаснити промене позиција најважнијих странака у Србији. Приступ рационалног избора значи да је претпостављано да актери бирају позиције у жељи да увећају сопствене користи. Такође, дисертација се користи просторном метафором страначког надметања. Она је инспирисана моделом политике из Даунсове *Економске теорије демократије* и Рајкеровом рационално–теоријском анализом политичког дискурса. Емпиријски подаци у њој су сакупљени анализом садржаја комуникација политичких актера. С обзиром на мали број изборних циклуса у вишестраначком такмичењу у Србији, анализа комуникација је квалитативног типа.

У литератури која је инспирисана теоријом рационалног избора, а користи се просторном метафором страначке конкуренције, доминира анализа демократских система са већинским изборним системом. Овакав систем је типично повезан са двостраначком конкуренцијом која постоји у малом броју држава, а у најчистијем облику у САД. Оваква анализа није непосредно применљива у случајевима

вишепартијског надметања, какав постоји у Србији. Најпознатије импликације Даунсовог модела су да две странке теже политичком центру и да треба да веома личе једна на другу. Насупрот овоме, државе са пропорционалним системом расподеле представничких мандата типично карактерише вишестраначје и Србија спада у ову групу земаља. Овакви случајеви су мање анализирани, а знања о томе какву стратегију позиционирања странака треба очекивати су веома ограничене природе. Дисертација настоји да допринесе попуњавању ове празнине у телу научне литературе.

Етаблиране демократије се карактеришу политичким сукобљавањем које се претежно може свести на расцеп левица–десница и радови са просторном метаформом демократског такмичења претежно имају поменуто поделу на димензији политике. Међутим, већ је у литератури уочено да се ова димензија суочава са проблемима када се примењује на државе које не испуњавају или само минимално испуњавају демократске стандарде. У случају Србије, истраживачи су утврдили да политичке поделе показују потпуно обрнуте ставове у односу на оно што се обично разуме као класична подела на левицу и десницу у политици. Такође, суштина политичког сукобљавања у Србији, везана за ЕУ и Косово и Метохију (даље Косово), не може бити обухваћена поделом на класичну левицу и десницу. У досадашњим упоредним истраживањима појединачни проблеми држава су свођени на упоредиве проблеме у другим. Тако је однос према Косову у случају Србије декодиран као проблем децентрализације, иако је ова тема имала далеко шире значење.

Кандидат тврди да постојећа научна литература има проблем да понуди теоријски оквир за разумевање страначког сукобљавања у Србији. Насупрот распрострањеним приступима, дисертација анализира промене позиција странака у Србији на димензији политике ЕУ–Косово, као крајњим тачкама расцепа који је обележавао политичка сукобљавања у истраживаном периоду, те тежи да допринесе разрешавању проблема у научној литератури и понуди потпуније разумевање страначког сукобљавања у Србији.

Приступање земље Унији захтева постепени процес обликовања домаће политике тако да обрасци функционисања ЕУ постану део логике и организације домаће политике. Србија се у истраживаном периоду суочавала са условљавањем Уније у вези са чланством и приближавањем. Већ је познато да су тежња Србије ка чланству у ЕУ и потраживање територије Косова супротстављени циљеви захваљујући европској

политици условљавања. У процесу европеизације других држава у Источној Еврпи, када би проевропске групе дошле на власт, типично није постојао проблем спремности држава да прихвате европске норме као легитимне и условљавање је помагало да опстану демократске реформе. Насупрот овим случајевима, демократске снаге које су збациле Милошевића су имале амбивалентан однос према Унији: док су странке оригиналног ДОС–а више или мање биле спремне да прихвате европске норме, европска условљавања косовске и хашке политике Србије су представљала извор подела и отпора. Ово управо може да обухвати димензија политике ЕУ–Косово.

Дисертација истражује просторно позиционирање најважнијих странака у Србији, у периоду 2001–13. година. Разлози зашто је узет управо овај период су следећи. Милошевићев пад са власти је отворио могућност да Србија (СРЈ) започне процес демократизације и да истакне амбицију да започне процес приступања ЕУ. Док је Демократска опозиција Србије (ДОС) постигла јединство зарад свргавања Милошевића, ова разнолика коалиција је врло брзо показала неслагања по новим питањима која су се тада отворила: како се поставити према очекивањима Европе од Србије, која су укључивала сарадњу Србије са Хашким судом, и како формулисати косовску политику након војног сукоба са Западом из 1999. године. Ово постају кључне противречности српске политике. Анализа позиционирања странака се односи на период до 2013. године јер је тада склопљен Бриселски споразум. Овај споразум је дошао након отворених и јасних услова који су Србији наметнути од Уније у 2011. години, а тицали су се њене косовске политике. Овај споразум, иако недоречен, је чинио велике уступке пређашњој прокосовској политици Србије на унутрашњем и спољашњем плану. Након њега је тема „борбе“ за суверенитет на Косову изгубила на значају у српској политици, као и дилема „ЕУ или Косово“.

Дисертација претендује да унапреди разумевање основних мотива који усмеравају позиционирање странака у случају вишестраначког такмичења. Она заговара да се и у случају Србије може идентификовати рационални мотив позиционирања странака који их подстиче да теже центру или буду што је могуће ближе њему. Такође, дисертација сугерише објашњење зашто ова тежња није савршена. Чак и када се странке понашају различито од Даунсових предвиђања, оне то чине рационално. Осим тога, дисертација демонстрира зашто је резонување засновано на чистим претпоставкама рационалног поступања лимитирано. Наиме, у истраживању српских странака идентификовани су

случајеви одступања од рационалистичких предвиђања. Коначно, дисертација може да подстакне даљу анализу која би поправила ову, допунила неке од сугерисаних закључака или послужила у сродним истраживањима. Стога, рационални приступ може да буде веома користан алат у објашњавању политике, али дисертација не заговара да треба да буде и једини.

3. Основне хипотезе од којих се полазило у истраживању

Дисертација истражује следеће хипотезе. Прва општа хипотеза је да је у Србији била присутна тежња најважнијих странака ка центру, у складу са Даунсовим објашњењем да странке рационално конвергирају ка медијани (средњем гласачу). Посебна хипотеза која је у вези са овом је да се у Србији, с обзиром да је реч о вишепартијском систему, може идентификовати и обрнута тенденција да се странке позиционирају као екстремне, која проширује Даунсов модел. Ово значи да странке могу да се удаљавају од центра или да се нове странке могу појављивати као екстремне. Појединачна хипотеза која се истражује јесте да су унутрашњи сукоби у СРС–у спречавали рационално позиционирање ове странке. Још једна појединачна хипотеза је да су политички мотиви Зорана Живковића, тада председника Владе РС, одступали од претпоставки о рационалном понашању политичких актера, што је проузроковало позиционирање ДС–а супротно рационалним очекивањима.

Друга општа хипотеза је да се странке не понашају само као актери који појединачно (унилатерално) увећавају корист, већ да сачињавају картеле који модификују њихов избор позиција. Коначно, дисертација истражује хипотезу да политика међународних актера, који су спољашњи за посматрани политички систем Србије, мења очекивано позиционирање странака. Посебно, када спољашњи чиниоци ограниче изводљиви скуп позиција странкама и присиле их да заузму субоптималне позиције, оне се труде да прикрију своје нежељено позиционирање.

4. Кратак опис дисертације

Дисертација „Позиционирање странака у Србији у контексту теорије рационалног избора“ подељена је на десет поглавља. Поглавље 1 је уводног типа. У њему је представљена тема дисертације. Такође, објашњава се временски оквир истраживања. Објашњава се како дисертација унапређује постојећу научну грађу, научни метод на којем се она заснива, као и технике прикупљања емпиријских података. Ово поглавље

представља научне хипотезе које су подвргнуте провери у дисертацији, као и основне налази дисертације. Коначно, ово поглавље обрађује три проблема која су од важности за разумевање аргументације у дисертацији. Прво, да ли изјаве политичара представљају њихове „праве“ позиције, те како дисертација покушава да умањи проблем идентификовања правих позиција. Друго, да ли је оправдано супротстављати добра „ЕУ“ и „Косово“, чак иако политички актер веома мари за оба? Коначно, да ли моделовање актера као рационалних играча оспорава значај остваривања вредности у политици?

Поглавље 2 је посвећено прегледу досадашњег тела научне литературе о просторним моделима страначког такмичења који долазе из поља теорије рационалног избора. Уводни део садржи опште информације о просторном моделу политике, његовом настанку и примени у до данас најпознатијем раду у области – Даунсовој *Економској теорији демократије*. Даље, представљени су радови који са становишта теорије рационалног избора анализирају политички дискурс, што чини и дисертација. Након овога, износе се радови који проблематизују најпознатији закључак Даунсовог рада, да странке треба да конвергирају ка медијани. У наредном делу дисертација се фокусира на радове који анализирају вишестраначко надметање, што је мање истражена тема у литератури просторног надметања. Поглавље се даље окреће теми неизвесности информација у вези са тачним позицијама које актери заузимају. У претпоследњем одељку, поглавље обрађује моделе у којима бирачи нису заинтересовани само за позиције актера, већ уважавају и непозиционе разлоге када се опредељују. Коначно, поглавље поглавље објашњава зашто је оправдано моделовати странке као јединствене актере, упркос унутарстраначким разликама.

Поглавље 3 на теоријски начин моделује очекивано понашање странака када бирају позиције које ће заузимати на димензији политике. Ово поглавље започиње увођењем скупа претпоставки на којима се заснива теоријска дедукција. Претпоставке су у складу са Даунсовим, али и дозвољавају примену његовог модела на вишестраначки случај надметања, какав постоји у Србији. У поглављу се претпоставља да је политички систем у разумној мери демократски, да политичке странке мотивише искључиво максимирање гласова на изборима, да се бирачи опредељују искључиво за странку која им је најближа на димензији политике, те да је формула расподеле мандата пропорционална, односно да странака са највише гласова није аутоматски она

која побеђује на изборима. Под оваквим претпоставкама, може се очекивати да у страначком надметању постоји и центрипетална и центрифугална тенденција.

Поглавље даље уводи и објашњава појам политичког картела. Политички картел представља екстензију иницијалних претпоставки модела. Дисертација аргументује да странке које сачињавају политички картел бирају позиције различито од странака које се понашају унилатерално, када калкулишу да увећају користи. Политички картел је појам који настоји да умањи разлику између мотива максимирања гласова и остваривања вредности у политици. Коначно, дисертација још једном проширује оригиналне претпоставке о странака уводећи спољашње ограничење изводљивих позиција на димензији политике. Уместо да странке бирају позиције на континуираној димензији политике уз неограничени скуп акција на располагању, странке се сусрећу са ограниченим скупом акција на дискретној димензији политике. Овакво ограничење је странкама у Србији наметала ЕУ. Странке на власти су се суочавале са избором између нежељених позиција. Оне умањују штету од оваквог избора коришћењем двосмисленог позиционирања.

Поглавље 4 анализира позиционирање најважнијих странака у Србији, у току рада прве постмилошевићевске владе РС предвођене Зораном Ђинђићем. Поглавље анализира политике српских политичара са републичког и тадашњег савезног нивоа власти. Објашњено је да је у овом периоду Запад био фокусиран на то да се Србија повинује хашким условима. Странке у Србији су имале своје иницијалне преференције према сарадњи са Хашким судом, али су мењале позиције по овом питању. У поглављу је аргументовано да су ДС и ДСС, као странке које су тежиле власти, своје политике формирале као да рачунају о очекиваним користима од политика које воде. Оне су се понашале стратешки, што потврђује значај анализе политике са становишта приступа рационалног избора. Аргументовано је да су странке тежиле средини димензије политике, што је пожељно позиционирање за изборе, али да су њихове позиције биле ограничаване спољашњим утицајем. Упркос иницијалним разликама преференција две странке, њихове позиције су се временом приближиле. Одсуство сарадње између ДС–а и ДСС–а је последица не толико различитости преференција, колико рачуница увећања користи. СРС је у току рада прве постмилевићевске владе РС задржао сличну позицију коју је имао и деведесетих година, без видљиве тенденције приближавања медијани.

Поглавље 5 анализира позиционирање странака током кратког периода у којем је Зоран Живковић водио владу Србије. Примећена је промена позиција две важне странке у овом периоду: већа промена ДС–а и нешто скромнија СРС–а. ДС је карактерисало одлучно удаљавање од центра, а СРС благо померање ка центру. Живковић је фактички много више времена и наступа посветио приближавању државе ЕУ, иако је реторички афирмисао интересе државе на Косову. ДС је дуговао значајан пад популарности удаљавању од центра.

Поглавље 6 анализира политичко надметање најважнијих странака у Србији, у току рада прве владе Војислава Коштунице. У њему је елaborasiрано позиционирање ДСС–а, ДС–а, ЛДП–а и СРС–а, као најважнијих актера у тадашњем политичком животу Србије. У дисертацији је објашњено да су ДСС и ДС начелно тежили центру. ДСС се удаљавао од центра када је био условљен споља, од ЕУ, и само у „довољној мери“. ДС је под Тадићем водио, са становишта изборног надметања, рационалну политику тежње ка центру, за разлику од претходног, Живковићевог ДС–а. Померање ДС–а ка центру је отворило простор ЛДП–у да се појави као екстремна странка, на позицији веома близу самог краја ЕУ, на димензији политике. Ова странка је јасно прижељкивала сарадњу са ДС–ом. Радикали нису наставили приближавање центру и наставили су да воде променљиву политику. Најважнији однос актера, који је обележавао политичко такмичење у току обе Коштуничине владе, био је онај између ДСС–а и ДС–а. Сарадња две странке је постојала током рада обе владе. ДС је скривено подржавао прву, мањинску Коштуничину владу, са којом је и отворено сарађивао на косовској политици. Ове две странке су имале отворену коалицију у току друге Коштуничине владе. Оне су фактички наставиле игру коју су водиле током Ђинђићеве владе, али са обрнутим улогама. У периоду који обрађује ово поглавље, Србија је била суочена са тешким одлукама, као што је она о односу према хашком оптуженику Ратку Младићу и о статусу Косова, захваљујући европској политици условљавања. ДСС и ДС су преферирале да ова друга одради непопуларне мере које би је удаљиле од политичког центра. ДС је симулирао да је опозициона странка и јавно је критиковао ДСС. Међутим, све време је избегавао рушење владе, у нади да ће ова завршити непопуларне потезе.

Поглавље 7 наставља започето у претходном поглављу и анализира политику најважнијих странака у Србији током рада друге Коштуничине владе. ДСС је начинио јасно и постепено померање на димензији политике ЕУ – Косово, од центра, ка К крају димензије. Ово померање се манифестовало кроз два корака: прво је интензивирана критика САД–а и НАТО савеза, али је ЕУ поштеђена критика; затим је ДСС почео да критикује и косовску политику Уније, уз одбацивање већ преговараног ССП–а. Промена политике ДСС–а и његове позиције на димензији не коинцидира са променама политика ЕУ. ДС је тежио да задржи централну позицију на димензији политике тако што би водио проевропску политику, али уз наставак „борбе“ за Косово. Оваква политика је била пуна изазова захваљујући очигледној преференцији Запада према независности Косова. Да би ДС очувао централну позицију, користио се техником двосмисленог позиционирања. СРС је од 2007. до 2008. године учинио нове помаке од краја димензије политике, ка центру. Померања су била опрезна и постепена: није више било и наговештаја одбране Косова „свим средствима“; уместо критике читавог Запада, САД је идентификован као главни противник; коначно, СРС је отворено почео да заговара приступање Унији, али уз преференцију према Косову.

Поглавље 8 у дисертацији анализира позиционирање најважнијих странака током рада владе Мирка Цветковића. ДС и СНС су током највећег дела овог периода тежиле политичком центру, односно уважавале и проевропску и прокосовску политику. Међутим, било је и удаљавања од центра. ДС, који је био на власти, био је принуђен да се, због повиновања очекивањима Запада, удаљава од центра и чини уступке прокосовској политици. Ова удаљавања су била нежељена и ДС се трудио да прикрије фактичко повиновање Западу својом реториком. ДС је фактички бирао наклоност Унији, али је ово реторички прикривао. Наклоност ДС–а Унији, наспрам Косова, се читавала у случајевима који укључују прихватање мисије Еулекс, одбацивање припремљене резолуције у Генералној скупштини УН–а 2010. године, зарад заједничке и усаглашене резолуције са великим силама, као и попуштања у дијалогу Београд–Приштина из 2011. године. Када би европско условљавање српске политике спласнуло, ДС би се враћао политичком центру. Међутим, као и претходних година, ДС је прикривао преференцију према Унији тврдњама да би, суочен са избором, бирао Косово. Са друге стране, СНС, који није био на власти и није био принуђен да бира између два политичка циља, могао је да избегава удаљавање од центра. Ова странка се постепено померила ка центру. СНС је намерно избегавао да заузме јасну позицију која

би странку удаљила од центра, било ка ЕУ, било ка К крају димензије политике. ДС и СНС су у периодима имале политичке картеле који су утицали на њихово позиционирање.

Поглавље 9 објашњава да су да су најважније владајуће странке у Србији прихватањем Бриселског споразума из 2013. године начиниле значајно померање на димензији политике ЕУ–Косово, од центра према крају ЕУ. Ово померање нема узрок у мотивима понашања странака који су типични за приступ теорије рационалног избора, а укључују жељу за максимирањем гласова и освајањем власти, већ је узроковано политиком ЕУ. Оно се десило тек када је ЕУ ограничила могуће акције владе РС. Тиме је дотадашња континуирана димензија политике ефективно постала дискретна. Све изводљиве позиције које су наметнуте Србији политиком ЕУ би узроковале позиционирање странака које је за њих субоптимално. Странке на власти у Србији су прихватиле једну од изводљивих позиција. Међутим, иако је позиционирање владе РС било ограничено политиком ЕУ, њена очекивана корист и даље је доминантно зависила од броја бирача који гласају за владајуће странке. У поглављу се аргументује да су владајуће странке у Србији рационално одабрале да се користе предностима двосмисленог позиционирања. Након избора субоптималне позиције, оне су симулирале супротну политику, чиме су желеле да умање значај напуштања политичког центра.

Поглавље 10 је закључно у поглавље дисертацији које резимира њен садржај, сагледава закључке, анализира одступања од ставова хипотеза и предложе теме за даља истраживања. Оно почиње резимирањем хипотеза и давањем сажетка емпиријских поглавља тезе. Након овога, поглавље разматра прву општу хипотезу, као и повезану посебну и појединачне хипотезе, које су у вези са тежњом странака ка центру или екстремним позицијама димензије политике. У тези се аргументује да су странке које су претендовале на власт у Србији у већини случајева уважавале значај централног позиционирања, те да су се померале ка центру или настојале да остану на централним позицијама. Међутим, вишестраначки политички системи суочавају странке са сложенијим стратегијама од двостраначких. У тези су идентификовани случајеви рационалне тежње ка екстремним тачкама. Коначно, изузетак од ових тенденција представља ДС, у време Живковића, и делимично СРС, у време Шешељевог одсуства из Србије, због хашког процеса. Ови изузеци се посебно анализирају.

Даље, поглавље разматра другу општу хипотезу која је у вези са последицама формирања политичких картела. Дисертација анализира више случајева када су постојали картели између странака, или када је њихово формирање покушано, те извлачи закључке из ових анализа. Ови случајеви укључују предлог ДС–а, на челу са Тадићем, који је упућен ДСС–у, крајем 2003. године; затим позиционирање ЛДП–а током истаживаног периода; ДС–а и СНС–а из 2008. и 2009. године; те картел СНС–а са ДСС–ом из 2011. године. Дисертација аргументује да су картели узроковали позиционирање странака које не би било објашњиво њиховим моделовањем као актера који делају искључиво унилатерално.

Поглавље закључује какве су последице спољашњег ограничавања позиција странака у Србији. Дисертација је идентификовала случајеве када је политика Запада подстицала странке у Србији да се позиционирају или мењају позиције на начин који се иначе не би се могао објаснити претпоставкама о рационалном понашању актера. Након пада Милошевића, странке у Србији су преферирале одлагање сарадње са Хашким судом и суђења по оптужбама за ратне злочине пред домаћим судовима. Ипак, захваљујући очекивањима Запада, Србија је ухапсила и испоручила Милошевића. Даље, ЕУ је ограничила изводљиво позиције за Коштуничину владу у 2006. години, када је очекивала изручење Младића. Цветковићева влада је била принуђена у неколико наврата да се удаљи од центра, како би удовољила очекивањима Уније. Коначно, Бриселски споразум је прихваћен тек када је постало јасно да Србија у његовом одсуству не би могла да чини нове кораке ка чланству. Поглавље се на крају осврће на проблем у којој мери је рационалан приступ оправдан код анализе позиционирања странака, сумира доприносе тезе и даје препоруке за даља истраживања.

5. Остварени резултати и научни допринос

Основни налази тезе су следећи. У дисертацији се аргументује да су странке које су претендовале на власт у Србији у начелу уважавале значај централног позиционирања, те да су се померале ка центру или настојале да остану на централним позицијама. Међутим, вишестраначки политички системи суочавају странке са сложенијим стратегијама од двостраначких. У тези су идентификовани случајеви рационалне тежње ка екстремним тачкама. Коначно, изузетак од ових тенденција представља ДС, у време Живковића, и делимично СРС, у време Шешељевог одсуства из Србије, због

хашког процеса. Живковићев случај представља прави изузетак од тежње ка центру, док је у другом постојало померање ка центру у дужем периоду. Конкретно, унутрашњи сукоби у СРС–у су онемогућили ову странку да води конзистентну политику и да се уједначено помера на димензији политике. Формални лидер странке, Шешељ, је у одсуству имао ограничени утицај на позиционирање странке. Повремено су истакнути страначки представници одступали од страначке политике, али их је Шешељ са закашњењем дисциплиновао. Осим тога, појединачни политичари нису искључиво вођени мотивом освајања власти. Отуда позиционирање ДС–а под вођством Зорана Живковића одступа од предвиђања на Даунсовим линијама.

Даље, увећавање користи странака их може подстаћи да се позиционирају као екстремне странке. Овај аспект рационалног одабира екстремних позиција странака није био у довољној мери обухваћен досадашњим моделовањем страначког надметања, које је претежно имало у виду тражење равнотежних исхода у двостраначком надметању. Странке на екстремним позицијама не представљају изузетак у страначком надметању и нису нужно нерационални актери. У тези се сугерише да је понашање странака у вишестраначким системима сложеније него у случајевима двостраначког надметања. Ово је отуда што се странке суочавају са већим бројем играча, па су и њихове стратегије сложеније. Стога, Даунсово предвиђање да странке конвергирају центру и да личе једна на другу може само делимично да објасни понашање политичких партија. Тежња странака ка центру димензије политике је присутна и у вишестраначким системима, али и обрнута тенденција појаве екстремних странака. Не–екстремне странке могу да „прескоче“ друге на димензији политике, те да се удаље од центра. Такође, новим странкама је значајно лакше да се позиционирају као екстремне, него да освоје довољан број гласова да пређу цензус, ако су не–екстремне.

Дисертација је развила концепт политичког картела. У њој се аргументује да су се странке у Србији међусобно договарале о њиховом позиционирању, односно да су сачињавале политичке картеле. Политички картели смањују сложеност стратегија са којима се странке суочавају јер се оне међусобно обавезују на одређени вид понашања, односно заступања политике и заузимања позиција на димензији. Ово обавезивање смањује неизвесност у политици. Такође, картели увећавају шансу странкама да освоје власт или да реализују политике због којих су формиран. Картели су проузроковали позиционирање странака или промене позиција које не би биле рационалне ако би

странке искључиво унилатерално увећавале корист. Концепт картела је био познат у досадашњој литератури и односио се првенствено на организациону форму модерних странака.

Са друге стране, картел у дисертацији означава облик просторне сарадње најмање две партије. Дисертација је у више случајева аргументовала последице постојања картела на позиционирање странака. Овакав облик страначког организовања и делања је недостајао у досадашњој литератури. Већ је познато да постоје сличности између економског и политичког тржишта, као и да на економском тржишту постоје картели. Међутим, овај концепт организовања на политичком тржишту је мање истражен. Такође, концепт политичког картела може да помогне у превазилажењу интуитивног проблема који је изазван различитим моделовањем понашања људи у теорији рационалног избора: странке немају интринсичне преференције према политици и позиционирају се на стриктно инструментално рационалан начин, док се бирачи опредељују управо на основу преференција према политици. Картел странака се формира пре избора и на основу преференција странака према политикама. Тиме што странке сачињавају картеле оне истовремено задржавају мотив увећавања гласова и тежње за влашћу, али и имају мотив реализације политике.

Коначно, постоји класа појава у анализи страначког позиционирања која не може да буде обухваћена нити моделом странака као рационалних актера који унилатерално увећавају користи, нити концептом картела. Наиме, странке нису увек слободне да одаберу било коју позицију на димензији политике. У Србији су њихови потези били форсирани условљавањем ЕУ и САД. Док год ови међународни актери нису наметали тврде услове за политику влада РС, оне су тежиле центру. Када су биле суочене са ограниченим скупом изводљивих позиција, оне су бирале да воде двосмислену политику. ЕУ је ограничавала скуп изводљивих позиција за странке у Србији. Ове, изводљиве позиције нису нужно оптималне са становишта тежње за влашћу или максимирања гласова. То је проблематично за странке јер је њихова корист у функцији од броја бирача који их подржавају, али на њихово позиционирање утичу потези ЕУ. ЕУ тиме ефективно претвара неограничени скуп изводљивих позиција странака у дискретан. Дисертација сугерише да странке прихватају једну од изводљивих позиција, али се труде да искористе предности двосмисленог позиционирања (*ambiguous positioning*). Оне су прихватале позиције које су их удаљавале од центра и биле

непожељне, али су желеле да умање штету од оваквих потеза симулирањем супротних политика. Овакав резон није теоријска новост у литератури теорије рационалног избора. Ипак, упркос познатости концепта, ауторе су збуњивале појаве када странке нису посвећене политикама које су последица условљавања на путу ка чланству у Унији. У досадашњој литератури није постојало објашњење на рационалним основама зашто би владе само формално прихватале очекивања Уније, па показивале отпоре у применама проевропских политика. Насупрот овоме, дисертација је аргументовала како и прихватање и негирање европских очекивања може да буде део рационалног понашања актера на власти. Оба чина су последица немогућности влада да задрже префериране позиције у центру.

6. Закључак

Дисертација „Позиционирање странака у Србији у контексту теорије рационалног избора“ кандидата Николе Младеновића представља оригинално научно дело, написано према одобреној пријави докторске дисертације и у складу са Правилником о докторским студијама на Универзитету у Београду. Дубина анализе страначког понашања, коришћена научна литература, али и обимно сакупљена емпиријска грађа сврставају дисертацију у политиколошке студије које ће имати велики значај у будућности. Она унапређује научна знања о понашању странака и пружа корисно штиво за разумевање новијих и актуелних политичких проблема у Србији.

На основу претходно изнетих оцена комисија предлаже Наставно-научном већу Факултета политичких наука да прихвати Реферат, формира комисију за одбрану у истоветном саставу, одобри одбрану докторске дисертације „Позиционирање странака у Србији у контексту теорије рационалног избора“ кандидата Николе Младеновића, проследи дисертацију, Реферат и своју одлуку у даљу процедуру Већу научних области правно-економских наука Универзитета у Београду.

У Београду, 12. јула 2018. год.

Проф. др Слободан Антонић,
редовни професор Филозофског факултета у Београду

Проф. др Небојша Владисављевић,
ванредни професор Факултета политичких наука у Београду

Проф. др Душан Павловић,
ванредни професор Факултета политичких наука у Београду